

Schönwald Imre pécsi órás és ékszerész lappangó érmének nyomában

SZEKERES BALÁZS

okleveles kertészmérnök, kertépítő és zöldfelület fenntartó szakmérnök, ékszerbecsüs

Gold Orient Ékszer és Zálog

e-mail: szekeres.balazs.szabolcs@gmail.com

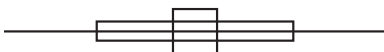
KIVONAT: Schönwald Imre (1865–1937) pécsi órás és ékszerész, aranyműves több generációs ötvös család leszármazottja. Nagyapja, Schönwald József Miskolcon lakott és szintén aranyműves volt. A miskolci születésű édesapa, Schönwald Mór ékszerész pécsi tevékenységét az 1850-es évektől datálhatjuk. Schönwald Imre az 1880-as évek első felében nyitotta meg üzletét Pécsen a Király utcában a „Hattyú” épületében, melyet folyamatosan fejlesztett. 1888-tól már műhelyt is üzemeltetett a Király utca 38. szám alatt, a Mestrits-féle házban. Ezt az épületet 1892-ben vésnői műhellyel bővítette. 1898-tól foglalkozott érem és jelvénygyártással, melyhez gép is rendelkezésére állt. Életét kutatva érdekesnek tartom, hogy több évtizedes munkássága ellenére eddig csak egy olyan sportérem típusról van tudomásunk, amely biztosan az ő nevéhez köthető. Ez az érem az 1897-ben Pécsen rendezett Kerületi ifjúsági tornaverseny érme, amelyet jelen publikációmban részletesen bemutatok.

KULCSSZAVAK: üzlet, hirdetés, ékszer, érem, kiállítás

Following the fate of the hidden medal of Imre Schönwald a watchmaker and jeweller from Pécs

SUMMARY: Imre Schönwald (1865–1937) was a watchmaker, a jeweller, a goldsmith and the descendant of a multi-generational engraver family from the Hungarian town, Pécs. His grandfather, József Schönwald was also a goldsmith and lived in Miskolc. His father's activity (Mór Schönwald born in Miskolc) as a goldsmith can be dated from the 1850ies. Imre Schönwald opened his shop—which he developed continuously—in the first years of the 1880ies in Pécs in the Király (King) street, in the building of the „Hattyú” (Swan). From 1888 he operated a workshop at 38 Király street in the house named after the Mestrits family. He expanded the building with an engraver's workshop in 1892. From 1898 he dealt with producing medals and badges. Imre Schönwald had a proper machine to work with. Studying his life I find it interesting that—in spite of his working activity for decades—we know only one type of the sport medals produced by him. This is the medal of the gymnastics competition organized in the region for youngsters in Pécs in 1897. I present and write about it in details in my publication here.

KEYWORDS: shop, advertisement, jewellery, medal, exhibition

* Lektorálta: Elek Miklós.

Ékszerbecsüsként és numizmatikusként kutatom azoknak az ötvösöknek, ékszerészeknek az életét és munkásságát, akik ékszerek készítése és forgalmazása mellett még érmekeket és jelvényeket is készítettek, illetve forgalmaztak.

A Numizmatikai Közlönyben Garam Jenő sportérmekről szóló cikkében a következőket írta: "Vannak egyes sportérmeken ékszerészek által való poncolások is, de ezek nem jelentik azt, hogy ők érmekeket vertek volna, hiszen ehhez megfelelő gépük sem volt. Schönwald Imre pécsi ékszerész a Pécsi Kerékpársportban 1898-ban mégis saját készítésű érmekeket hirdet."¹ (1. és 2. kép)

Nagy versenydíj-raktár.

Ezüst- és china-ezüst-
=> **versenydíjak**
ugymint:
sertegek, díszítalak, irókészletek,
érem- és éremke-szalagok,
szopókák, botok, órák, levélmezeik
stb.

kerékpáros-emblémekkel
ellátva, gyári árak mellett.

Verseny-érmek. Vésések.
Eminenciáknak és illőnek.
Szállítás az ország minden
részébe.

Schönwald Imre
órák- és ékszerész
PÉCS, Király-utca.

1. kép: Schönwald Imre hirdetése a Kerékpár-Sport című folyóiratban (1898. január 10. 13. oldal)

2. kép: Schönwald Imre hirdetése a Kerékpár-Sport című folyóiratban (1898. december 10. 15. oldal)

Magyarország legnagyobb versenydíj-raktára

Schönwald Imre

órák- és ékszerésznél

Pécs, Király-utca.

Versenyérmek. Vésések.

Kivánatra minták és költségvetés.

Szállítás az ország minden részébe.

Táviratczim: Schönwald Pécs.

Pécsi ötvösök a 19–20. század fordulóján

Mielőtt beszámolnék a Schönwald érmeivel kapcsolatos kutatási eredményeimről, dióhéjban ismertetem, hogy mit lehet tudni a korabeli pécsi ötvösökről, arany- és ezüstművesekről. A pécsi ötvösség története – azon belül a 19–20. század fordulóján tevékenykedő arany- és ezüstművesek élete – sajnos nincs kellően feldolgozva. A témával

¹ Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet azoknak, akik a tanulmány megírásában segítséget nyújtottak: Édesanyám Rózsa Etelka Mária, Ari Melinda, Dr. Báder Mátyás, Fekete Krisztián, Nagy Éva, Szűcs Árpád, Végh László Flórián. Elek Miklósnak külön köszönöm, hogy elvállalta a tanulmány lektorálását. GARAM 1964, 76. A cikkben Schönwald neve hosszú ő betűvel, a születési jegyzőkönyvében rövid ő betűvel, a folyóirat – Kerékpár-Sport – neve helytelenül Pécsi Kerékpársportként szerepel. Garam a cikkében nem hivatkozik konkrét lapszámra.

érintőlegesen foglalkozik Gál Éva², aki 1872–1942 között 41 aranyművest, ezüstművest, órást és ékszerészt sorol fel, akik Pécsett dolgoztak. Közülük négyen a Schönwald család tagjai voltak.³ 1908-ból 13 személy neve ismert, akik a nemesfémek szakmában dolgoztak Pécsett.⁴ Közülük talán a legismertebb Schönwald Imre órás és ékszerész.

Schönwald Imre rövid életrajza

Schönwald Imre életéről a Janus Pannonius Múzeum 2023-as évkönyvében jelent meg tanulmányom. Schönwald Imre 1865-ben született Pécsett, Schönwald Mór (cca. 1825–1891) és Lamm Róza (cca. 1825–1905) ötödik gyermekeként. (3. kép)

Fiatal koráról, iskolás éveiről kevés információ áll rendelkezésünkre. 10 évesen, az 1875/1876-os tanévben a Pécsi Magyar Királyi Állami Főreáltanoda I. A. osztályos tanulója. Az ékszerész szakmát Bécsben sajátította el. Üzletét 1884-ben vagy 1885-ben nyitotta meg Pécsett. Hirdetése 1888-tól rendszeresen jelentek meg napilapokban, többek között a Pécs című folyóiratban, melyekből megtudhatjuk, hogy fémjelzett arany és ezüst ékszereket, zsebórákat, faliórákat, ébresztőórákat, sőt XV. és XVI. Lajos korabeli ezüst reneszánsz dísztárgyakat is árusított üzletében.

3. kép: Schönwald Imre fénykép: A képen látható szemüveges férfi nagy valószínűséggel Schönwald Imre, budapesti üzletében 1932-ben. Hátlapi felirat több sorban: Schönwald Imre cég üzlet részlete. / Bpest 1932. III. 3. / Béla / Schönwald Imre / órásmester / ezüstműves / (Bp. Deák u. 21). (A fotó a Darabanth Aukciósház 326. gyorsárverésén szerepelt, a 12152-es tétel volt. Magángyűjtemény)

² Gál Éva a Janus Pannonius Múzeum Új- és Legújabb kori Gyűjteményi Osztályának osztályvezetője, történelem-főmuzeológus.

³ GÁL 2021, 129, 135–136.

⁴ NAGY 1908, 142.

Ekkor már a Király utcai „Hattyú” épületében levő üzlete mellett műhelye is volt a Király utca 38. szám alatt, a Mestrits-féle házban. Részt vett az 1888-ban megrendezett pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállításon, ahol a Vas- és Fémipar kategóriában állított ki és Schönwald kiállítási érmet nyert.⁵ Műhelyét 1892-ben vésnöki részleggel bővítette.⁶

Schönwald Imre érem és jelvénygyártó tevékenysége

A témával kapcsolatos első hirdetése 1892-ből való: „*A legfinomabb kivitelű pecsétnyomók, címerek, jelvények, érmek, monogrammok s. t. effélék gyorsan és jutányosan eszközöltetnek: Schönwald Imre ékszer- és óraüzletében, (Pécsett Király utca »Hattyú« épület).*...”⁷ Arról, hogy sportérmek gyártását (vésését) is vállalta, több folyóiratban is található információ. Az elsőt egy 1896-ból származó reklámhirdetésében találtam: „*Különös specialista, kerékpáregyesületek részére érmekben melyek saját műtermében a legszebben kivésve, legolcsóbban és leggyorsabban készíttetnek.*”⁸ 1898-ból több olyan újságcikk is ismert, azonos szövegezéssel, amelyben érem és jelvény gyártásról is írnak: „*Schönwald Imre városunk elsőrangú ékszerésze, mint értesülünk gyárában most clubérmek előállítására gépet állít fel és elfogadja még a legcomplicáltabb érmek és jelvények elkészítését is tetemesen olcsóbban, mint bármely nagyváros gyáros, melyek mindazonáltal a legszebb kivitelről tanuskodnak. A Schönwald cég kiterjedt összeköttetései folytán már most városunk klubjain kívül a legtöbb hazai, sőt több külföldi sportegylet szállítását is megkapta.*...”⁹

Ez a tény, hogy egy vidéki ékszerész éremgyártáshoz szükséges gépet állít fel saját műhelyében, a korban egyáltalán nem volt megszokott dolog. A 19–20. század fordulóján több vállalkozás is rendelkezett éremveréshez szükséges gépekkel Budapesten. Közülük talán a három legismertebb: az 1891-től működött Scheid G. A., az 1896-ban Ludvig Ede által alapított éremkészítő, éremverő műintézet és az 1899-ben alapított Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyár. Vidéki éremgyártó géppel rendelkező ötvösökről, ékszerészeiről Schönwaldon kívül nem tudunk. Általa jelzett érem vagy jelvény eddig nem került elő. Érmei közül jelenleg egy konkrét, 1897-ből való éremről van tudomásunk.

Az 1897-es tornaverseny érme

1897 nyarán Kerületi ifjúsági tornaversenyt rendeztek középiskolások részére¹⁰ Kecskeméten, Pécsett és Déván.¹¹ A tornaversenyt báró Wlassics Gyula magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter¹² rendelete alapján eredetileg 1897. június 20-án tartották volna meg Pécsett¹³, a „bicykli-klub” pályáján,¹⁴ de az óriási zápor miatt a versenyt másnapra

⁵ SZEKERES 2023, 137–150.

⁶ Pécsi Figyelő 1892. január 27. 8.

⁷ Pécsi Figyelő 1892. január 23. 5.

⁸ Kerékpár-Sport 1896. október 25.

⁹ Pécsi Figyelő 1898. augusztus 25. 6; Pécsi Figyelő 1898. augusztus 28. 5; Pécsi Figyelő 1898. szeptember 8. 5–6.

¹⁰ Sport-Világ 1897. június 27. 5.

¹¹ Budapesti Hírlap 1897. május 7. 7.

¹² KENYERES 1982, 1049–1050. Wlassics Gyula báró (1852 Zalaegerszeg – 1937 Budapest) jogász, egyetemi tanár, miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

¹³ Pécsi Közlöny 1897. április 29. 2.

¹⁴ Pécsi Figyelő 1897. június 4. 3.

kellett halasztani.¹⁵ Végül változatlan helyszínen, de 1897. június 21–22-én tartották meg a versenyt, melyen budapesti, pápai, veszprémi, keszthelyi, lévai, székesfehérvári, nagykanizsai, pécsi és kaposvári tanulók vettek részt. (A versenyről többek között a következő folyóiratok tudósítottak: a Herkules, a Pécsi Közlöny a Pécsi Figyelő, a Pesti Hírlap, a Pesti Napló és a Sport-Világ.) Jegyeket a versenyre Pécssett Fürst Lipót kerékpár raktárában, a Széchenyi téren lehetett vásárolni,¹⁶ illetve kint a versenypályán.¹⁷ A verseny a következő hat fő kategóriából állt: katonai rendgyakorlatok, szergyakorlatok, versenyfutás, kötélhúzás, távolugrás, és játékok.¹⁸ 1897. május 15-ig, a nevezés záró napjáig¹⁹ 589 diák jelentkezett a versenyre²⁰, de amint a Pécsi Közlönyben olvashatjuk, további jelentkezésekre lehetett még számítani. (Ez meg is történt, mert 65 tanuló jelentkezett még a határidő lejárta után.²¹) Összesen 16 intézmény 894 tanulója²² vett részt a versenyen, melyen a meghívott miniszter végül nem tudott megjelenni.²³

A különféle díjak mellett több diák érmet is kapott. A rendezőség a kiosztandó arany, ezüst és bronz érmeket Schönwald Imre aranyművesnél rendelte meg. Az érme- ket a következő felirattal látták el: Előoldal: Pécs ker. tornaverseny 1897, hátoldal: Ép test, ép lélek.²⁴ A cikkből nem derül ki sajnos, hogy Schönwald maga gyártotta, vagy csak forgalmazta az érme- ket.

Érme- ket csak versenyfutás kategóriában osztottak ki. Az első helyezettek ezüst ér- met, a második helyezettek bronzot kaptak. (Arany éremről a tudósítás nem tesz említést.) Ezen információk alapján 10 darab bronz és 10 darab ezüst érem került kiosztásra.²⁵

A versenyfutás első és második helyezettjeinek a névsorát közli a Pécsi Figyelő²⁶ kívül a Pécsi Közlöny²⁷ és a Pesti Napló²⁸ is. Ezek közül a Pécsi Figyelő közli a feltehető- leg teljes névsort²⁹, bár a Pécsi Közlönyben a VI. osztályosok között első helyen Feuer- stein Artúr budapesti, a VIII. osztályosok között második helyezettként Jákóby Győző nagykanizsai diák neve is szerepel.³⁰ Vélhetően eddig 11 ezüst- és 11 bronzérmes neve ismert összesen.

A versenyszámban három csoportot alakítottak ki. A III és IV. osztályos tanulók ver- senyében: elsőik lettek: Ollinger Béla és Schandl Andor, másodikik: Mazaly József és Vure- tics Vladimir pécsi fiúk. Az V. és VI. osztályosok versenyében elsőik lettek: Bercec Ferenc és Stein Ferenc budapesti, Bory Jenő székesfehérvári és Feuereisen Arthur budapesti tanulók. Másodikak lettek: Jirzsik Gyula lévai, Havas Imre és Ferenczy József budapesti,

¹⁵ *Pesti Hírlap* 1897. június 21. 5.

¹⁶ *Pécsi Figyelő* 1897. június 5. 6.

¹⁷ *Pécsi Figyelő* 1897. június 20. 5.

¹⁸ *Pécsi Figyelő* 1897. június 22. 2–3.

¹⁹ *Sport-Világ* 1897. május 9. 8.

²⁰ *Pécsi Közlöny* 1897. május 18. 3.

²¹ *Pécsi Közlöny* 1897. május 20. 4.

²² *Pesti Hírlap* 1897. június 22. 11. Ezek a számok szerepelnek a *Pesti Napló* 1897. június 22. lapszámának 9. oldalán is. A pécsi napilapokban létszámokról nem tesznek említést.

²³ *Pesti Hírlap* 1897. június 21, 5. A *Pesti Hírlap* szerint 13 intézmény 600 tanulója vett részt a versenyen.

²⁴ *Pécsi Közlöny* 1897. május 18. 3.

²⁵ *Pécsi Figyelő* 1897. június 23. 2.

²⁶ *Pécsi Figyelő* 1897. június 23. 2.

²⁷ *Pécsi Közlöny* 1897. június 22. 2.

²⁸ *Pesti Napló* 1897. június 22. 9.

²⁹ *Pécsi Figyelő* 1897. június 23. 2.

³⁰ *Pécsi Közlöny* 1897. június 22. 2.

Aknis István lévai tanulók. A VII. és VIII. osztályosok versenyében győztesek lettek, mint első: Schubert Ernő és Kardos Márk budapesti, Musset Richárd nagykanizsai tanulók. Másodikak: Kovács Gyula, Weisz Miklós és Wlassich Arnold budapesti és Tóth Ödön lévai tanulók.³¹ A díjazottak közül az éremgyűjtőknek ismerősen csenghet Bory Jenő székesfehérvári tanuló neve.³²

Érmek kiosztásáról a Pécsi Figyelőn kívül csak a Pécsi Közlöny cikkében esik szó. Itt szintén csak az első helyezettek ezüst, a második helyezettek bronz érmeiről olvashatunk, arany éremről nem tesz említést a cikk írója. A kiválóbbak ezen kívül tiszteletdíjakat is kaptak³³, többek között írókészlőket, ezüst szobrot és ezüst teáskészlőt.³⁴ A Pécsi Figyelő 1897. június 23-i számában olvashatjuk, hogy „*Úgy az érmeket melyek tetszetős kivitelük által tűntek föl, mint az összes versenydíjakat Schönwald Imre helybeli ékszerész szállította, tekintettel a hazafias célra, jelentékenyen leszállított árákon, elismerést szerezve ekként a pécsi iparnak remek készítményeivel.*” Sajnos ebből a cikkből sem derül ki, hogy Schönwald csak forgalmazta vagy gyártotta is az érmeket.

Ismerjük az eddigi információk alapján az érem szövegét, (előlap: Pécs ker. tornaverseny 1897, hátlap: Ép test, ép lélek) az érem anyagváltozatait (ezüst és bronz) és hogy Schönwald Imrénél rendelték meg. A korabeli folyóiratokból tudjuk, hogy Schönwald 1898 nyarán érmek előállítására gépet állított fel. Ebből véleményem szerint az következik, hogy az 1897 nyarán rendezett verseny érmét Schönwald nem gyárthatta, hanem csak forgalmazhatta. Ekkor ugyanis a technikai feltételek nem voltak adottak számára.

Ismert Schönwald névjele (más néven gyártó jele) és forgalmazói jelzése, amikkel az érmeket elláthatta (a nemesfémből készült érmeket a korabeli előírás szerint névjellel és fémjellel kellett ellátni. (4. és 5. kép)

4. kép: Schönwald Imre névjele/gyártójele egy ezüst tálcába beütve (Készítette Szekeeres B., magángyűjtemény)

5. kép: Schönwald Imre szerkesztett névjele/gyártójele (Készítette Szekeeres B.)

Az ötvösök működésük alatt általában egy névjelet használtak, de számosan közülük gyakran változtattak életük során, például mert elveszett a névjel beütőjük. A nyilvántartásban szereplő Schönwald névjelén kívül ismert egy másik, szintén Schönwaldnak tulajdonítható névjel, mely Fekete Krisztián becsüs véleménye szerint Schönwald

³¹ *Pécsi Figyelő* 1897. június 23. 2.

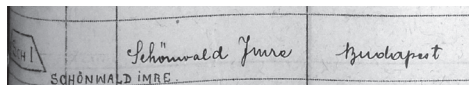
³² HUSZÁR – PROCOPIUS 2011, 178.; TÖRÖK 2011, 44. Bory Jenő (1879 Székesfehérvár – 1959 Székesfehérvár) építész és szobrász. Az építészmérnöki oklevél megszerzése után 1904-től 1909-ig a Képzőművészeti Főiskola szobrász szakán tanult Radnai Bélánál és Stróbl Alajosnál.

³³ *Pécsi Közlöny* 1897. június 22. 2.

³⁴ *Pécsi Figyelő* 1897. június 23. 3.

6. kép: Schönwald Imre feltételezett névjele egy arany gyűrűben (SI monogram) és a pécsi fémjelző fémjele (Készítette: Fekete K., magángyűjtemény)

7. kép: Schönwald Imre névjele/gyártójele és forgalmazó jelzése (Névjel nyilvántartás 1927. évtől, 260.)

Imréé volt. Feltételezését alátámasztja az SI névjel mellett látható zergefejes beütő kontúrjában ábrázolt P7-es betű- és számkombináció, mely a pécsi fémjelző állomást jelöli.³⁵ (6. kép)

A forgalmazó jelzését versenydíjakon is elhelyezhette. (7. kép) Az érmekből meglepő módon nincs ismert példány a következő közgyűjteményekben: Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára (Budapest), Janus Pannonius Múzeum (Pécs). A díjazottak közül feltételezem, hogy Bory Jenő ezüst érme esetleg székesfehérvári köz-, illetve magángyűjteményben megtalálható. Sajnos a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban és a székesfehérvári Bory-várban sem található az említett példány.

Összefoglaló

A fentiek alapján megállapítható, hogy Garam Jenő cikkében leírtakkal ellentétben Schönwald Imre igenis rendelkezett érmeik előállításához szükséges géppel. Az általam kikutatott dokumentumok alapján úgy látom, hogy amennyiben vert érmekről van szó, akkor az 1897-es nyáron megrendezett tornaverseny érmeit Schönwald csak forgalmazta, mert, mint a Pécsi Figyelő című folyóiratból tudjuk, „érmek előállítására gépet” csak 1898 nyarán állított fel. Az érmeik vésését természetesen készíthette Schönwald, mert rendelkezett ehhez szükséges szaktudással és műhellyel.

IRODALOMJEGYZÉK

- GÁL É. 2021: Ötvösség Pécsen. In: Cseh F. – Kiss V. – Szulovszki J. (szerk.): A nemes- és színesfémek régészete, története és néprajza a Kárpát-medencében. Készítéstechnikai, archeometriai és társadalomtörténeti megközelítések. Budapest, 2021, 129–141.
- GARAM J. 1964: Sportérmeink a XIX. század második felében. Numizmatikai Közöny 62–63 (1964) 73–77.
- HUSZÁR L. – PROCOPIUS B. 2011: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Budapest, 2011.
- KENYERES Á. (főszerk.) 1982: Magyar Életrajzi Lexikon II. L–Z. Budapest, 1982.
- NAGY L. 1908: Magyar órák és ékszerészek évkönyve és zsebnaptára. Budapest, 1908.
- Névjel nyilvántartás 1927. évtől. Magyar Királyi Főfémjelző és Fémbeváltó Hivatal (Kézirat). Budapest, 1927.
- SZEKERES B. 2023: Magyarak Pécs! Németnek Bécs! Schönwald Imre órás és ékszerész élettörténete. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 56 (2023) 137–150. <https://doi.org/10.62148/JPME.2023.07>
- TAVI K. 1918: A Magyar Királyi Főfémjelző és Fémbeváltó Hivatal ötvenéves története 1867–1916. Budapest, 1918.
- TÖRÖK P. 2011: Magyarországi érem- és plakettművészet 1850–1945. Budapest, 2011.

³⁵ TAVI 1918, 28.